

Lunda kyrka

Nyköping Lunda 5:1, Lunda socken, Nyköpings kommun,
Strängnäs stift, Södermanlands län

Antikvarisk medverkan
Invändig ombyggnad och restaurering

Dag Forssblad

Lunda kyrka

Nyköping Lunda 5:1, Lunda socken, Nyköpings kommun,
Strängnäs stift, Södermanlands län

Antikvarisk medverkan
Invändig ombyggnad och restaurering 2007-2010

Dag Forssblad

Rapport 2011:5

© 2011 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & Utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se
www.sorlandsmuseum.se

Författare: Dag Forssblad, antikvarie
Omslagsbild: Detalj av kyrkans predikstol (Slm D11-411).
Foto, där ej annat anges: Dag Forssblad, Sörmlands museum
Diarienummer: KN-KUS07-164

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriverket. Ärende nr MS2006/01672

Nyköping 2011

Innehåll

INLEDNING	5
Antikvarisk bakgrund	5
Antikvarisk medverkan	6
Sammanfattning av utförda åtgärder	6
Beskrivning av byggnaden	6
Historik med relevans för ärendet	7
KULTURHISTORISKA VÄRDEN	9
UTFÖRDA ÅTGÄRDER	13
Inledning	13
Kyrkorummet före ombyggnaden	13
Invändiga arbeten	15
Utvändiga arbeten	25
Antikvariska iakttagelser	26
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER	29
Bedömning av enskilda åtgärder	29
Sammanfattning	29
KÄLLFÖRTECKNING	31
Litteratur	31
Arkiv	31
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	33

Bilagor

1. Reparations- och skadehistorik

1 Läget för Lunda kyrka vid samhället Jönåker är markerat med en röd cirkel.

INLEDNING

Antikvarisk bakgrund

Lunda kyrka genomgick under perioden augusti 2007 till maj 2010 en omfattande invändig omgestaltung och restaurering. I augusti 2006 utförde Anticimex AB en teknisk utredning angående lukt/fukt- och mikrobiella skador i uppreglade golv i kyrkan. Utredningens resultat bidrog till att kyrkan stängdes i oktober 2006 på grund av fukt- och mögelproblem.

Kiladalens församling anlidade i ett tidigt skede konsulten Ingmar Holmström, Husdoktor, för undersökningar i kyrkan. Uppdraget inbegrep bland annat fukt- och temperaturmätningar i kyrkans golv samt analyser av mögel och hälsofarliga emissioner. Avsikten var att utreda orsaken bakom problemen och att därefter vidta nödvändiga åtgärder för att komma till rätta med problemen. I initialskedet bedömdes orsakerna vara hög markfukt eller kondens. Ingmar Holmström medverkade i projektet till våren 2008.

I april 2008 beslutade församlingen att anlita arkitekt Björn Norman för upprättande av ett restaureringsförslag som underlag för fortsatta arbeten i kyrkan. I samband med detta började konsulten Sune Häggbom, Sunda Hus, medverka i projektet.

Omgestaltningen och restaureringen har utförts i enlighet med ett restaureringsförslag, daterat november 2008 och reviderat i mars 2009, samt ett förfrågningsunderlag, daterat 2009-06-09. Samtliga handlingar upprättades av arkitekt Björn Norman, Norman arkitektkontor AB.

Rapporten presenterar de arbeten som har utförts med antikvarisk medverkan vid Lunda kyrka under 2007-2010. I rapporten presenteras ett urval av alla arbeten som har utförts, i huvudsak de som har bedömts beröra väsentliga delar av kyrkans kulturhistoriska värden. I övrigt hänvisas till beslutsunderlag, mötes- och slutbesiktningsprotokoll samt arbets- och relationshandlingar.

2 Lunda kyrka från sydväst (Slm D11-412).

3 Kyrkorummet från väster efter avslutade arbeten (Slm D11-413).

4 Det nya flyttbara altaret i den tillskapade öppna ytan mellan kyrkorummets bänkkvarter och koret (Slm D11-414).

Antikvarisk medverkan

Sörmlands museum fick under sommaren 2007 uppdraget att svara för antikvarisk medverkan vid arbetets genomförande. Startmötet, ägde rum den 16 augusti 2007 och arbetet har följts upp genom 34 byggmöten och 2 samordningsmöten. Slutbesiktningar ägde rum den 22 juni 2010 och den 9 september 2010.

Utöver detta har Sörmlands museum gjort platsbesök vid behov samt fört en fortlöpande dialog per e-post och telefon med entreprenadens olika deltagare. Under perioden 200706-200802 var Kjell Taawo huvudansvarig för den antikvariska medverkan. Från och med mars 2008 togs huvudansvaret över av Dag Forssblad.

Sörmlands museum har även utfört byggnadsarkeologisk dokumentation och schaktövervakning i samband med utförda arbeten. Resultaten från den arkeologiska schaktövervakningen och dokumentationen kommer att presenteras i en separat rapport.

Sammanfattning av utförda åtgärder

När Lunda kyrka stängdes under hösten 2006 låg fokus på att identifiera och åtgärda orsakerna bakom problemen med fukt och mögel. I samband med att arkitekt Björn Norman kom in i projektet under våren 2008 lyftes frågan om kyrkorummets gestaltning upp på agendan. Projektets inriktning kom därefter även att styras av församlingens önskemål om en förändring av kyrkorummet så att det i framtiden skulle kunna tillmötesgå flera olika verksamhetsstyrda behov.

De arbeten som har utförts i samband med omgestaltningen och restaureringen av Lunda kyrka har varit stora och omfattande. Mest framträdande i upplevelsen av kyrkorummet är höjningen av golvnivån, ersättande av kalkstensgolv med tegelgolv, förändringarna av bänkkvarteren samt ombyggnaden av kvarvarande bänkar.

Beskrivning av byggnaden

Lunda kyrka består av ett långhus, ett fullbrett, flersidigt kor i öster, sakristia i norr och torn i väster. Kyrkan har en sockel av grovhuggen granit. Fasaderna är putsade och avfärgade i brutet vitt. Kyrkans sadeltak har svartmålad

plåttäckning. Tornspiran och takryttaren har täckning av kopparplåt.

Huvudingången i tornets västra fasad är placerad i en portal av grå kalksten. I öppningen sitter en utåtgående, svartmålad pardörr som är klädd med en rombisk panel. Långhuset och koret har stora, rundbågiga fönsteröppningar med solbänkar av grå kalksten. I öppningarna sitter gråmålade sexlufts-fönster med karmar och bågar av trä.

Invändigt har kyrkan ett enskeppigt kyrkorum med ett polygonalt avslutat kor i öster. Kyrkorummet har ett golv av rött, kvadratisk tegel, lagt med fris mot bänkkvarteren. I golvet finns tre glastäckta tittgropar som visar delar av lämningarna av den gamla kyrkan. Bänkkvarteren har såpskurade brädgolv.

Väggarna är slätputsade, avfärgade i brutet vitt och avslutas upptill av en profilerad taklist. Kyrkorummet täcks av ett slätputsat tunnvalv som är avfärgat i brutet vitt. I taket över koret är ett antal skulpterade huvuden och inskriftstavlur infällda. Orgelläktaren är placerad i kyrkorummets västra del.

Historik med relevans för ärendet

Den första stenkyrkan uppfördes under 1100-talets andra hälft eller i början av 1200-talet. Den romanska kyrkan bestod av ett rektangulärt långhus, ett smalare kor och en absid i öster. Under andra hälften av 1200-talet revs absiden och koret förlängdes åt öster. Under medeltiden uppfördes även en sakristia i norr och långhuset förlängdes åt väster. Möjligen uppfördes även ett vapenhus under medeltiden. I slutet av 1500-talet eller i början av 1600-talet valvslogs kyrkorummet. Under denna period eller något senare uppfördes även en korsarm, nykyrka.

År 1746 uppfördes ett klocktorn av trä invid kyrkans västra gavel. År 1757 föddes tanken på att riva den gamla kyrkan och uppföra en ny på samma plats. Mur- och byggmästaren Eric Öhrström, Nyköping upprättade ritningar till den nya kyrkan som uppfördes 1767-69. Kyrkan var en salkyrka med polygonalt avslutat kor i öster, sakristia i norr och klocktornet från år 1746 i väster. Kyrkan fick i slutet av 1790-talet en ny altartavla målad av Pehr Hörberg och en ny predikstol ritad av Olof Tempelman.

5 Kyrkorummet från koret i öster efter avslutade arbeten (Slm D10-1228).

År 1862 byttes kyrkans fönsterbågar ut mot gjutjärnsbågar i nygotisk stil. Bågarna var gjutna vid Nävekarvs bruk där också en tilltänkt tornspira i nygotik skulle gjutas.

År 1896-97 uppfördes ett nytt torn i väster efter ritningar av arkitekt Gustaf Pettersson vid Överintendentsämbetet. Tornet anspelade på svensk renässans med sina rundbågiga ljudöppningar, skulpterade portal och höga spira. Samtidigt togs en ny ingång upp på kyrkans norra sida, även den försågs med skulpterad portal. De två portarna på kyrkans södra sida murades igen. Takryttaren över långhuset tillkom samtidigt.

År 1992-93 förstärktes södra långhusmuren med dragjärn på grund av rörelser i muren.

Tidigare invändiga restaureringar

År 1941 togs golv och bjälklag i det nordvästra bänkkvarteret bort liksom bröstpanelen på den norra långväggen. Efter bortschaktning av lösa massor återfylldes utrymmet med sten. Däröver göts en ca 10 cm tjock betongplatta. Alla betongytor ströks med Flitkoks. Nya golvbjälkar för brädgolvet behandlades med Cuprinol.

År 1954 genomfördes en restaurering efter ritningar av arkitekt Erik Fant. Då fick övriga delar av kyrkorummet nytt golv, undantaget mitt- och sidogångar. På väl packad sand göts en ca 6 cm tjock betongplatta. På denna lades 5 cm Siporex-plattor. Bänkkvarteren fick nya brädgolv lagda på arsenikbehandlade regler. Koret fick ett kalkstensgolv. Bänkinredningen nytilverkades liksom altarringen och läktarbarriären. Ytterligare arbeten företogs i bl a vapenhus och sakristia.

År 1989 tillkom en läktarunderbyggnad med toalett och kapprum efter ritningar av arkitekt Margit Webbjörn.

6 Kyrkorummet från orgelläktaren i väster år 1944. Bilden visar gestaltningen av kyrkorummet före restaureringen på 1950-talet. Fotograf Eric Kling, Nyköping (Slm X2168-80).

KULTURHISTORISKA VÄRDEN

Lunda kyrka har en välbevarad exteriör i nyrenässansstil med bland annat volutgavlar, huggna portaler och rusticerade hörnkedjor från den genomgripande restaureringen år 1897 efter ritningar av arkitekt Gustaf Pettersson.

Interiören har kvar mycket av sin ursprungliga prägel av 1700-talets ljusa kyrkorum och rymd med fokus på Pehr Hörbergs altartavla, trots flera förnyelsefaser med tillskott av ny inredning och ny färgsättning. Den nuvarande interiören är ett resultat av samspelet mellan 1950-talets renovering efter ritningar av arkitekt Erik Fant och 2000-talets ombyggnad efter ritningar av arkitekt Björn Norman. Tillsammans utgör de två restaureringarna vittnesbörd om sina tiders syn på bevarandeideologi och gestaltning av ny inredning i äldre kyrkorum.

En äldre årsring i det klassiserande kyrkorummet är den äldre altartavlan i barockstil, idag uppsatt som museiföremål. Yngre årsringar är bland annat dopfunten från 1904, glasmålningarna från 1950, bonaden från 1969 och dopfunten från 1972.

7 Den välbevarade exteriören i nyrenässansstil uttrycker sig genom bland annat volutgavlar och huggna portaler (Slm D11-415).

8 Kyrkorummet har kvar mycket av 1700-talets ideal, ljus och rymd, med fokus på Pehr Hörbergs altartavla (Slm D11-416).

9 Kyrkorummet från orgelläktaren före påbörjad ombyggnad och restaurering. Foto: Kiladalens församling.

10 Kyrkorummets norra sida före påbörjade arbeten. Foto: Kiladalens församling.

11 Kyrkorummet från nordost innan ombyggnaden startade. Foto: Kiladalens församling.

12 Kyrkorummet från sydost före utförda åtgärder. Foto: Kiladalens församling.

13 Kyrkorummet från väster innan ombyggnaden påbörjades. Foto: Kiladalens församling.

14 Kyrkorummet från väster efter avslutad ombyggnad och restaurering (Slm D10-1227).

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Inledning

Rapporten redovisar framförallt de arbeten och åtgärder som har varit av antikvariskt intresse. Utförda konservatorsarbeten redovisas endast översiktligt då dessa även har resulterat i separata konservatorsrapporter. Även de omfattande tekniska installationer som har utförts i samband med omgestaltningen och restaureringen redovisas översiktligt.

För en fullständig redovisning av alla arbeten hänvisas till bygg- och relationshandlingar, byggmötes- och besiktningsprotokoll, restaureringsförslag samt övriga underlagshandlingar.

Kyrkorummet före ombyggnaden

Kyrkorummets mitt- och sidogång var belagda med kvadratiska, grå kalkstensplattor från 1700-talet som i slutet av 1900-talet hade täckts med heltäckningsmattor lagda på ett utjämnande skikt flytspackel. Korets

golv låg ett steg högre än resten av kyrkorummet. Golvet var här belagt med grå kalkstensplattor från 1950-talets restaurering.

Två gravhällar av grå kalksten var infällda i korets golv. Hällen över komminister Abraham Lundius (död 1665) låg fram till 1950-talets restaurering på ursprunglig plats i mittgången. Vid restaureringen flyttades hällen till korets södra sida, bland annat för att minska slitaget på hällen. I korets norra sida låg hällen över kamreraren i kommerskollegiet Börje Haesling (död 1714) på i princip ursprunglig plats. Omedelbart nedanför trappsteget till koret låg en del av en röd kalkstenshäll från 1600-talet.

Kyrkan hade en öppen bänkinredning fördelad på tre bänkkvarter på vardera sidan om mittgången, två i norr och ett i söder. I koret fanns två kyrkvärdsbänkar på ömse sidor om altaret. Bänkkvarteren hade brädgolv. Längs bänkkvarterens yttersidor var väggarna klädda med väggpanel. Undantaget altartavlan och predikstolen härrörde huvuddelen av den fasta inredningen från 1950-talets restaurering.

15 Uppbyggnaden av golvet i koret från 1950-talets restaurering med utfyllnadsmassor, betong-gjutning, Siporex-plattor och kalksten samt Abraham Lundius gravhäll (Slm D11-418).

16 Kyrkorummet från orgelläktaren i väster under förberedelserna för gjutning av det nya underlagsgolv (Slm D11-418).

17 Kyrkorummet efter avslutad gjutning av ny betongplatta (Slm D11-419).

Under orgelläktaren fanns en läktarunderbyggnad från 1989 som rymde samtalsrum, kapprum och toalett samt en trappa mellan samtalsrummet och orgelläktaren.

Väggar och valv var avfärgade i brutet vitt med en schablonmålad dekorationsbård under kyrkorummets profilerade taklist.

Golvet

Bakgrund

Lunda kyrka har sedan uppförandet på 1760-talet haft en lång historia med åtgärder av skador på golv och inredning med fuktrelaterade orsaker. År 1808 reparerades två rötskadade bänkar invid koret. År 1862 lades nytt golv in i bänkkvarteren då det gamla golvet var rötskadat. År 1867 hade man åter problem med svampangrepp i golv och bänkar i kyrkans nordvästra hörn och år 1869 noterades ett svampangrepp i sakristian.

År 1873 hade bänkar och en pelare vid långhusets norra vägg förstörts av svamp. År 1875 hade svampbildningen på kyrkans norra sida tilltagit kraftigt. Det beslutades då att ett nytt dräneringsdike skulle tas upp längs kyrkans norra sida. I början av 1880-talet var det åter dags att åtgärda rötskador på bänkar och golv i kyrkans norra sida.

I början av 1930-talet beslutade kyrkorådet att lägga in nytt trägolv i kyrkan. Det är inte belagt om arbetet utfördes eller inte, men beslutet indikerar att man då åter hade problem med rötskador.

År 1941 reparerades golv, murar och bänkar i det norra bänkkvarteret och vid restaureringen 1957 lades golvet om i det södra bänkkvarteret och i koret. Vid båda tillfällena var golven rötskadade.

Åtgärder 2007-2010

Samtliga golvvytskikt i kyrkan revs. Underliggande betongplattor bilades upp och fyllnadsmassorna/underlaget för betongplattorna schaktades bort, dels med grävmaskin och slamsug, dels med handkraft.

I samband med att betonggolven togs bort frilades den medeltida kyrkans grundmurar i näst intill sin helhet. I kyrkans äldsta skede bestod den av ett långhus med ett smalare kor och en absid i öster. Resultaten från den byggnadsarkelogiska dokumentationen av den medeltida kyrkan presenteras i en separat rapport.

Efter avslutad schaktning byggdes en ny golvkonstruktion. Underst lades ett utfyllande och isolerande skikt av lättklinkergrus, lecakulor. Sammanlagt användes 196 m³ lecakulor för att erhålla erforderlig tjocklek över hela kyrkan.

Över lättklinkern lades armeringsnät och fiberduk. På fiberduken lades 100 mm cellplast som underlag för den 150 mm tjocka, armerade betongplattan. Totalt användes drygt 70 m³ betong för den nya golvkonstruktionen.

Kyrkorummet och sakristians golv belades med handslaget, kvadratisk golvtegel, fabrikat Vindø tegelbruk, satt i sättbruk. Bänkkvarteren fick nya brädgolv.

Golvnivån i kyrkorummet höjdes 3 dm mot tidigare. Den främsta orsaken till detta var att minimera behovet av ingrepp i lämningarna efter den gamla kyrkan samtidigt som det var möjligt att erhålla önskad tjocklek på isolerande skikt.

Golvnivån gjordes lika i hela kyrkorummet och i sakristian. Härigenom togs den tidigare nivåskillnaden mellan långhuset och koret togs bort. På grund av höjningen av golvnivån i kyrkorummet fick befintligt kalkstensgolv i tornrummet i tornets bottenvåning läggas om med svag lutning mot långhusets mittgång.

I den nya golvkonstruktionen anordnades tre tittgropar som visar delar av den gamla kyrkan. Vidare lades en enkel kalkstenshäll över nedgången till den bengömma som skapades för återbegravning av de gravlämningar som fick flyttas på grund av de omfattande schaktningsarbetena.

I koret återlades tre gravhällar med en placering längre österut och närmare ytterväggarna jämfört med tidigare. Deras nya placering motiverades bland annat med önskemålet om att friare kunna utnyttja det tomma utrymme som skapades när bänkkvarterens omfattning minskade. Den nya placering medför även ett minskat slitage på hällarna.

18 Kyrkorummet från öster i slutfasen av golvlägningsarbetet (Slm D11-420).

19 Det nyskapade utrymmet för firande av gudstjänst från ett fristående altare i kyrkorummets östra del (Slm D11-421).

Invändig omgestaltung

Bakgrund

Under arbetet med upprättandet av restaureringsförslaget diskuterade församlingen ingående hur de ville att kyrkorummet skulle fungera efter ombyggnaden. Församlingens önskemål låg sedan till grund för det omgestaltungs-förslag som sedan kom att genomföras.

Församlingen önskade bland annat att kunna fira gudstjänst från ett fristående altare och att ett kyrktorg skulle inrättas under orgelläktaren. Man önskade vidare att de påträffade arkeologiska lämningarna skulle gestaltas och tillgängliggöras i den nya golvkonstruktionen. Ytterligare ett önskemål var att sakristians utformning skulle ses över och att förvaringsmöjligheterna för kyrkans textilier skulle förbättras.

Åtgärder

För att skapa utrymme för gudstjänstfirande från ett nytt, fristående altare har långhuset öster om den norra porten frigjorts från fast bänkinredning. I denna del av kyrkan finns plats för kororgel, piano och nya lösa stolar. Det finns även plats för kören.

En ny läktarunderbyggnad rymmande förberedelserum, kapprum, städutrymmen samt toalett anordnades under orgelläktaren i kyrkorummets västra del. Planlösningen ändrades för att ge möjlighet för indirekt ljus via fönsteröppningar mot norr och söder.

Trappan till orgelläktaren var tidigare placerad inne i läktarunderbyggnaden. I samband med ombyggnaden gavs trappan en ny placering i kyrkorummets sydvästra hörn. Härigenom nås trappan från det fria utrymme, kyrktorget, som skapades under orgelläktaren.

Bänkinredning

Kvarvarande fast bänkinredning har sammanhållits i två bänkkvarter på ömse sidor om mittgången. Kvarteren avslutas med bänkskärmar i nivå med den norra porten.

Bänkkvarteren har byggts om, kortats och utförts fristående från ytterväggen för att öka tillgängligheten och bekvämligheten. Bänkgavlarna från övertaliga bänkar har återanvänts. Nya kompletterande bänkgavlar har tillverkats.

20 Trappan till orgelläktaren är efter ombyggnaden placerad i kyrkorummets sydvästra hörn och nås från kyrktorget (Slm D11-422).

21 Bänkkvarteren är efter ombyggnaden fristående från yttermurarna (Slm D11-423).

22 Sakristian från sydväst efter avslutad ombyggnad (Slm D10-1230).

23 Ingången till toaletten i sakristians nordvästra hörn (Slm D11-424).

24 Ny radiator och nytt innanfönster i tornets första våningsplan (Slm D11-425).

25 Värmeisolerande inklädnad av trappan mellan tornets första och andra plan (Slm D11-426).

Sakristian

Sakristian minskades i storlek genom att rummet avdelades för att ge plats åt nya funktioner. I det nordvästra hörnet inreddes toalett samt en bänkinredning med vask. Från en passage mot utgången i väster nås ett förrådsrum som är avsett för bland annat stolar.

Tornet

Tornets första våningsplan har värmeisolerats för att inrymma bland annat textilförvaring. Nya innanfönster har satts in i fönstren i tornets bottenvåning och första våningsplan. Rummet är tänkt att användas för förvaring av bland annat textilier.

Dörröppningar

Höjningen av golvnivån i kyrkan medförde att dörröppningen mellan koret och sakristian fick höjas. Dörrvalvet mallades av, revs och återmurades efter mallen.

Den tidigare öppningen mellan sakristian och predikstolen har murats igen i och med att predikstolens trappa byggts om. Öppningen har markerats med en nisch.

Befintlig inredning

Av kyrkans äldre inventarier har den tidigare altartavlan fått en ny placering på den södra väggen, närmare orgelläktaren. Korgen till kyrkans gamla predikstol som tidigare var upphängd på den södra väggen har placerats på orgelläktaren.

Altarringen har byggts om och anpassats till underliggande tekniska installationer.

Predikstolens trappa har ändrats från befintligt vilplan så att den nås direkt från koret och inte från sakristian.

Orgelläktarens barriär har upptill försetts med ett skyddsräcke av järn.

Korets bemålade fönster har monterats i ny inre karm för att underlätta framtida underhåll. Fönstren var tidigare inmurade i smygen.

26 Dörröppningen mellan koret och sakristian före rivningen (Slm D11-427).

27 Dörröppningen mellan koret och sakristian efter rivning, höjning och uppmurning (Slm D11-428).

28 Altarringen döljer omfattande tekniska installationer (Slm D11-429).

29 Ett nytt altare av trä har placerats över det äldre altaret för att kompensera för kyrkorummets nya högre golvnivå (Slm D11-430).

Ny inredning

I samband med ombyggnaden har en del nya inventarier tillförts kyrkan. Arkitekt Björn Norman har ritat kyrkans nya fristående altarbord. Altaret målades med linoljefärg i en blå kulör med förgyllda detaljer.

Nya lösa stolar har köpts in för att möjliggöra en flexibel möblering och användning av kyrkorummet.

Ett nytt, högre altare av trä har placerats över det äldre altaret i koret för att kompensera effekterna av den höjda golvnivån. Det nya altaret har målats med linoljefärg i grå kulör och altarskivan i en något mörkare marmorering. Altaret utgör den tredje generationens altare i kyrkan. Det ursprungliga altaret från 1760-talet förlängdes i samband med att den medeltida altarskivan påträffades vid restaureringen på 1950-talet och återanvändes på det utbyggda altaret.

Förvarings- och teknikskåp har byggts in vid bänkvarterens västra del.

30 Predikstolens utseende före ombyggnaden av trappan (Slm D11-431).

Konserverings- och målningsarbeten

Konserveringsarbeten

Predikstolen uppvisade omfattande skador i form av kraftigt flagnande färgskikt. Skadorna bedömdes ha orsakats av det tidigare dåliga inomhusklimatet. Målsättningen med konserveringen av predikstolen var att i möjligaste mån bevara ursprunglig polykromi.

Framtagningsprov visade att predikstolens ursprungliga bemålning bestod av en ljus, något gulgrå färg på ramverk med en något mörkare, gulgrå färg på spegelfält, pilastrar och överliggare. Ursprungligen har ytterligare detaljer varit förgyllda utöver de som är synliga idag.

På den väggfasta tavlan under predikstolens ljudtak påträffades en blå grisaillemålning föreställande moln som bakgrund till skulpterade strålar och moln.

Löst sittande färglager skrapades ned till fast underlag, ytsmuts avlägsnades och ytor med saknade färgskikt kompletterades med linoljespackel. Ursprunglig färgsättning rekonstruerades genom övermålning med linoljefärg, fabrikat Engwall och Claesson. Grisaillemålningen togs fram och konserverades.

31 Predikstolen efter utförd ombyggnad (Slm D11-432).

32 Ett av korets två blyinfattade glasmålningar (Slm D11-433).

33 Kyrkans nya fristående altare (Slm D11-434).

34 Altavlan efter avsluatd konservering (Slm D11-435).

35 Kyrkans tidigare altartavla (Slm D11-436).

Altartavlan skadades i samband med demontering av byggnadsställningar. En reva uppstod i målningens nedre högre hörn. Revan var ca 20 cm lång och 14,5 cm hög. Altartavlan rengjordes, lagades och konserverades.

Altartavlans arkitektoniska inramning uppvisade relativt omfattande skador i form av flagnande färgskikt. Flagorna bedömdes först och främst bero på det tidigare dåliga inomhusklimatet i kyrkan.

Framtagningsprov och färgtrappor utgjorde underlag för en partiell rekonstruktion av ramverkets ursprungliga färgsättning. Den ursprungliga färgsättningen bestod av en ljusare grå bemålning på huvuddelen av ramverket med svarta fält på predellan, bakom frisornament ovanför tavlan, samt som bakgrund till tandlistdekor och på vissa horisontella lister. De mörka fälten framhäver den arkitektoniska inramningens detaljer och skapar en illusion av att altartavlan upplevs som ljusare.

Löst sittande färglager på ramverket skrapades ned till fast underlag, ytsmuts avlägsnades och ytor med saknade färgskikt kompletterades med linoljespackel. Ursprunglig färgsättning rekonstruerades genom övermålning med linoljefärg, fabrikat Engwall och Claesson.

Målningsarbeten

Väggar och valv har rengjorts och putslagats. Putsade väggar har avfärgats i tre strykningar med våtblandad kalkfärg i kulör 94/46:12 (Kalkfärg 90), pigmenterad med guldockra och obränd terra. Panelklädda väggar har målats med linoljefärg i kulör 6A-30, pigmenterad med grön umbra, fabrikat Engwall och Claesson.

Kyrkorummets tunnvalv har avfärgats i en strykning med våtblandad kalkfärg i kulör nära 94/46:11 (Kalkfärg 90), pigmenterad med 17 g guldockra och 22 g obränd terra per 25 kg kalkpasta. Trätak har målats med emulsionsfärg i vit kulör.

Golvsocklar, dörrfoder, dörr- och fönstersnickerier har målats med linoljefärg i kulör 4A-30, pigmenterad med grön umbra, fabrikat Engwall och Claesson.

Bänkkvarterens brädgolv har behandlats med golvsåpa, fabrikat Engwall och Claesson. Bänkinredningens befintliga lasering har kompletterats med lasyrolja, fabrikat Engwall och Claesson.

36 Predikstolen efter ommålning och konservering (Slm D11-437).

37 Ursprunglig grisaillemålning togs fram och konserverades (Slm D11-438).

38 Ny färgsättning i sakristian (Slm D11-439).

39 Västingången efter avslutade arbeten (Slm D11-440).

Kororgeln infärgades med lasyrolja i ljus grått, fabrikat Engwall och Claesson.

Tekniska installationsarbeten

Värme och ventilation

Ett nytt, differentierat uppvärmningssystem med en kombination av vattenburen golv- och bänkvärme samt luftburen värme har installerats. Uppvärmning sker genom en bergvärmeanläggning med värmepump som är placerad i det gamla bårhuset väster om kyrkogården.

Kyrkorummet och sakristian värms med vattenburen golvvärme samt bänkvärmare i bänkkvarteren, fabrikat Lenhovda. I koret är uppvärmningssystemet kompletterat med en varmluftsanläggning som sprider luften under det förhöjda golvet innanför altarringen.

Uppvärmningssystemet har kompletterats med en partiell ”temperiering-lösning” genom att ett värmerör har monterats i direkt kontakt med ytterväggarna, i mötet mellan vägg och golv. Lösningen ska vara bra med avseende på att minska fuktvandringen i kyrkans murar.

Temperaturen ska hållas på en stabil nivå mellan 16 och 18 grader i vapenhus, långhus och kor. I sakristia samt mindre rum 20 grader. Kyrkobyggnadens inomhusklimat ska kontrolleras löpande med fast monterad utrustning. Det gäller också fuktighetsförhållandet i golvkonstruktionen.

Ljud och ljus

Kyrkorummets ljus- och kristallkronor har försetts med armaturhissar. Nya belysningsarmaturer har satts upp i koret och under orgelläktaren.

Utrymningsskyltar har monterats vid utgången under orgelläktaren i väster och vid utgången från kyrkorummet i norr.

En ny ljudanläggning har installerats.

Utvändiga arbeten

Mark- och installationsarbeten

Den före detta likboden väster om kyrkan har byggts om till teknikrum. Schaktning har utförts från fyra energibrunnar väster om kyrkogården till teknikrummet, från teknikrummet till kyrkans norra sida samt runt kyrkan.

VA-ledning, värmekulvert och kraftkabel har lagts ned i schakten. Ny dräneringsledning och dagvattenavledning har lagts ned runt kyrkan.

Portaler

I samband med ombyggnaden flyttades den västra ytterporten till ett nytt läge i liv med muren insida. Målet var att kunna bygga om porten från inåtgående till utåtgående för att förbättra nödutrymningsmöjligheterna.

Den norra porten har förändrats. Den bestod tidigare av en inåtgående pardörr. Pardörren har byggts om till en utåtgående enkeldörr, som på håll ger intryck av att vara en pardörr.

Målningsarbeten

Kyrkans fönstersnickerier har målats med linoljefärg i kulör 4A-30, pigmenterad med grön umbra, fabrikat Engwall och Claesson.

Kyrkans dörrsnickerier har målats med svart linoljefärg, fabrikat Engwall och Claesson.

Övrigt

Frånluftsgaller har installerats i takryttaren på långhusets tak.

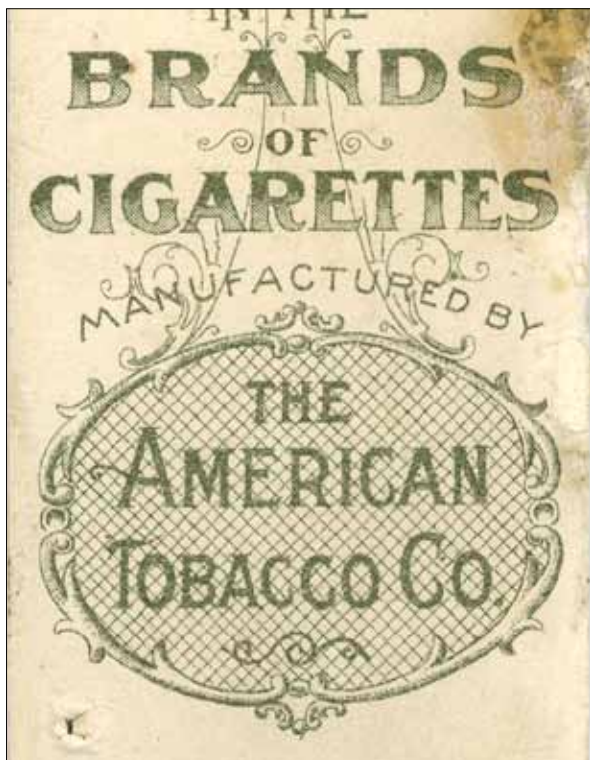
40 Kyrkans västportal (Slm D11-441).

41 Kyrkans norra portal efter avslutad ombyggnad (Slm D11-442).

42 Framsidan på en av de cigarettbilder från sent 1800-tal som satt uppspikade på en av orgelläktarens pelare (Slm D11-443)

43 Baksidan på en av cigarettbilderna med namnet på cigaretttillverkaren (Slm D11-444)

Antikvariska iakttagelser

Kyrkorummets äldre golvsikt

Kalkstensplattorna i kyrkans mittgång hade legat orörda sedan kyrkans nybyggnad på 1760-talet. Plattorna var dessutom redan återanvända då de lades in i den medeltida kyrkan år 1727. Avtryck efter plattornas ursprungliga läge i den medeltida kyrkans mittgång påträffades i samband med den byggnadsarkeologiska dokumentationen 2008-09. Vid nybyggnaden 40 år senare återanvändes plattorna på nytt i den nya kyrkan.

Kalkstensplattorna hade i samband med inläggandet av heltäckningsmattor täckts med flytspackel. Spacklet bedömdes efter prov vara mycket svårt att avlägsna på ett sådant sätt att plattorna skulle kunna återanvändas. Därför beslutades att plattorna skulle kasseras.

Kalkstensplattorna som lades in i kyrkans kor på 1950-talet har dels kasserats, dels återanvänts vid renoveringen av Stora Kungsladugården efter branden hösten 2007.

Äldre målningsdekorationer

I arkivmaterialet förekommer uppgifter om att man vid restaureringen år 1896-97 påträffades gamla dekorationsmålningar på kyrkans norra vägg. Det fanns därför en förhoppning om att äldre målningar skulle påträffas i samband med att dörröppningen mellan koret och sakristian byggdes om. Tyvärr visade det sig att all äldre puts hade huggits ned på 1890-talet, åtminstone i anslutning till dokumentationsytorna kring dörröppningen.

På väggen bakom altartavlan påträffades dekorationsmålningar utförda i oljefärg i bland annat rött, blått och guld. Målningarna består av en baldakin upptill med draperier målade på sidorna. På grund av det trånga utrymmet mellan väggen och altartavlan kunde inte målningarna dokumenteras på ett tillfredsställande sätt.

Målningarna bakom altartavlan är utan tvivel utförda före år 1797 då Pehr Hörberg målade kyrkans nuvarande altartavla. Den troligaste tolkningen är att målningarna inramade den äldre altartavlan mellan kyrkans uppförande på 1760-talet fram till dess församlingen hade råd med en ny altartavla, d v s under knappt 30 år.

Vid den senaste invändiga restaureringen i början av 1990-talet utfördes en schablonmålad bård på kyrkorummets väggar under taklisten. Utsmyckningen var ett försök att återskapa den bård som fanns på väggarna mellan

1897 och 1957. Under denna period var väggarna i övrigt försedda med kvaderinspirerade målningar (fig. 6).

I samband med den nu utförda ombyggnaden beslutades att dekorationsbården vid övergången mellan vägg och valv skulle kalkas över. Den främsta anledningen till att bården målades över var att den utan väggmålningar i övrigt upplevdes som ryckt ur sitt sammanhang. Övermålningen har inneburit en återgång till 1700-talets ideal med ljus färgsättning av kyrkorummet. Den vinst som detta innebar för upplevelsen av kyrkorummet bedömdes väga högre än bevarandet av en 20 år gammal, fri rekonstruktion av delar av kyrkorummets sena 1800-talsgestaltning.

Hantverkarspår

Vid rivning av panel på en av orgelläktarens pelare vid kyrkans norra vägg påträffades hälsningar från hantverkare som varit verksamma vid två av de senaste större arbetena i kyrkan. På pelaren satt två cigarettkort från sent 1800-tal uppspikade. Cigarettkort var ett slags samlarbilder som från mitten av 1870-talet bifogades cigarettförpackningar dels som reklam, dels för att göra paketen stadigare. Korten var allmänt utbredda i USA

1885-1895 och 1909-1917. Om bilderna har suttit på pelaren sedan 1890-talets restaurering eller om de påträffades och sattes upp vid arbetena 1941 är dock oklart.

På den borttagna panelens baksida fanns nämligen också två daterade signaturer skrivna med blyerts. Signaturerna var *Elis Ålund, Vida, Nyköping den 19/7 1941* och *Knut Eriksson den 19/7 1941*. Knut Eriksson uppförde senare flera hus i Jönåker, bland annat ett bostadshus åt sig själv.

Kort bifogade till cigarettförpackningar. Allmänt utbredda i USA 1885-1895 och 1909-1917

44 Parti av panel från orgelläktarens pelare med hantverkaren Elis Ålunds signatur (Slm D11-445).

45 Del av dekorationsmålning som har utgjort inramning till kyrkans tidigare altartavla från uppförandet av kyrkan på 1760-talet till slutet av 1700-talet (Slm D11-446).

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Bedömning av enskilda åtgärder

Projektets inledning

När projektet tog sin början vintern och våren 2006-07 var målsättningen att identifiera orsakerna bakom problemen med fukt och mögel i kyrkorummet. Vidare skulle golvbjälklagets utförande och status utredas genom upptagning av några mindre hål i bänkkvarterets brädgolv. Därefter skulle golv och bänkar återställas i väntan på fortsatt utredning och framtagning av åtgärdsförslag.

Återställningen utfördes dock aldrig. Redan vid det första projekteringsmötet den 16 augusti 2007 var stora delar av bänkinredningen i det nordvästra bänkkvarteret demonterad. Även ett större parti av bänkkvarterets brädgolv hade demonterats. En effekt av detta förfarande var att kyrkorummets utseende före utförda åtgärder aldrig dokumenterades i sin helhet.

I Sörmlands museums bildarkiv finns idag främst fotografier på de delar av bänkkvarteren som skulle öppnas upp för undersökning och därefter återställas. Enstaka bilder från 1990-talet finns hos Riksantikvariämbetet. Dessa visar däremot endast delar kyrkans interiör.

Den här bristen innebär en nästintill fullständig förlust av kunskap om kyrkorummets utseende omedelbart före den omgestaltning som blev resultatet av det nu slutförda projektet. Härigenom har åtminstone några årsringar i kyrkans långa byggnadshistoria för alltid raderats ur kunskapsbanken.

Projektets genomförande

En erfarenhet av projektet är vikten av att ha en arkitekt med erfarenhet av restaureringar med redan i ett tidigt skede. Om en arkitekt hade kopplats in under våren 2007 hade troligen frågor om församlingens behov och önskemål inför framtiden lyfts upp på dagordningen redan då.

Som projektet utvecklades var i princip alla golv borta och huvuddelen av alla inventarier utflyttade innan denna diskussion kom i gång. Detta faktum bidrog troligen till att omgestaltningen av kyrkorummet blev så omfattande.

Ytterligare bidragande orsaker till denna utveckling var att det saknades genomarbetade programhandlingar innan projektets start och att tillstånd till många åtgärder gavs muntligen underhand.

Sammanfattning

De omfattande arbeten i form av rivning, schaktning och sanering har sannolikt varit nödvändiga för att säkerställa möjligheten till en långsiktig lösning på de fuktnrelaterade problem som har löpt som en röd tråd genom Lunda kyrkas historia i mer än 200 år.

Arbetes omfattning har inneburit vissa negativa effekter på delar av kyrkans kulturhistoriska värde. Mycket av tidigare generationers spår har för alltid rivits och schaktats ut ur kyrkan. I gengäld har Sörmlands museums fortlöpande schaktövervakning och dokumentation bidragit med mycket ny kunskap om den medeltida kyrkans historia.

Med facit i hand är det lätt att säga att såväl Länsstyrelsen i Södermanlands län, som Sörmlands museum i egenskap av antikvarisk konsult borde ha varit tydligare med att precisera arbetsgång och dokumentationsnivå. Vidare borde inte arbetena ha fått fortlöpa i den omfattning som de gjorde utan att en genomtänkt åtgärdsplan och arbetsbeskrivning upprättats samt förankrats i ett tillstånd från Länsstyrelsen.

Projektet har också visat på behovet av att gå igenom och dokumentera befintligt arkivmaterial som underlag för utredningar av t ex bakomliggande orsaker och upprättande av åtgärdsförslag. Arkivmaterialet visade klart och tydligt hur underlagsgolven var uppbyggda och vilka material som hade använts såväl 1941 som på 1950-talet. Om denna kunskap inhämtats i samband med att den första åtgärdsplanen upprättades hade såväl möjliga orsaker som alternativa lösningar kunnat diskuteras med större precision och verklighetsanknytning. Vidare hade den personal som rev golvbjälklagen varit medveten om förekomsten arsenik- och cuprinolbehandlat virke.

46 Huvudingången i tornets bottenvåning efter avslutad restaurering (Slm D10-1231).

KÄLLFÖRTECKNING

Litteratur

- Grafström, J. 1957. *Lunda kyrka*. I: Till Hembygden, s. 136-139. Strängnäs.
- Schnell, I. 1947. *Lunda kyrka*. Sörmländska kyrkor 99. 1 uppl. Nyköping.
- Schnell, I. 1958. *Lunda kyrka*. Sörmländska kyrkor 99. 2 uppl. Nyköping.
- Schnell, I. 1970. *Lunda kyrka*. Sörmländska kyrkor 99. 3 uppl. Nyköping.

Opublicerat material

- Norman, B. 2008. Lunda kyrka–Kiladalens församling, Arkivgenomgång, 2008-05-06.

Arkiv

- Antikvarisk Topografiska Arkivet i Stockholm (ATA)
Kungliga Byggnadsstyrelsen/Kulturhistoriska byrån
Topografiska dossierer
Ämbetsarkivet 4
- Landsarkivet Uppsala (LAU)
Lunda kyrkoarkiv, Referenskod: SE/ULA/10865 (LK)
F: 1 Kyrkorådets protokoll 1834–1846
K I: 5–9 Sockenstämmans protokoll 1791–1862
K II a: 1 Kyrkostämmans protokoll 1871–1904
K III a: 1 & 3 Kyrkorådets protokoll 1889 – 1900, 1927, 1940–43
K IV a: 1 Kyrkorådets protokoll 1863–1888
N I: 1–2 Visitationsprotokoll 1833–1963
O I a: 1–2 Handlingar angående kyrka 1770–1957
- Sörmlands museums arkiv (SMA)
Bildarkivet
Forskningsarkivet
Topografiska arkivet

47 *Gipsskulpturen påträffades i 1950-talets utfyllnadsmassor i koret och stod på kyrkans altare under huvuddelen av ombyggnadsprocessen. Efter ombyggnaden har den fått sin plats i en av sakristians fönsternischer (SIm D11-447).*

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Fastighetsuppgifter

Objekt: Lunda kyrka

Kommun: Nyköping kn

Fastighetsbeteckning: Nyköping Lunda 5:1

Socken: Lunda

Län: Södermanland

Författningsskydd

Lag (1998:950) om Kulturminnen m m

Kyrkor uppförda före utgången av år 1939 skyddas enligt 4 kap. 3 § Lag (1998:950) om kulturminnen mm (KML). Enligt denna lag ska alla kyrkobyggnader och kyrkotomter som tillhör Svenska kyrkan samt alla begravningsplatser vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. För byggnader och anläggningar som tillkommit före 1940 gäller att de inte på något väsentligt sätt får ändras utan Länsstyrelsens tillstånd. Detta tillståndskrav gäller också för vissa, särskilt utvalda byggnader och anläggningar som är yngre och som har höga kulturhistoriska värden. Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde ska förvaras och vårdas väl. Varje församling ska föra en förteckning över sådana inventarier.

Projektrelaterad information

Fastighetsägare och beställare: Kiladalens församling, Skolvägen 28, 61050 Jönåker

Arkitekt: Björn Norman, Norman arkitektkontor AB, Box 135, 64045 Kvicksund

Projektledare: Mia Lundqvist, Svalsta Byggkonsult AB, Nytorosgatan 3, &11 38 Nyköping

Entreprenör, bygg: Viktor Hansson AB/Bredberg bygg AB,

Entreprenör, bygg: Firma P Lundberg, Nyköping

Entreprenör, VVS: Karlssons Rör AB, Ringvägen 47, 611 22 Nyköping

Entreprenör, el: Elajo Elteknik AB, Box 345, 611 27 Nyköping

Entreprenör, målning: T Lundqvist Måleri, Syrtorp, 611 95 Nyköping

Entreprenör, målning: Gábor Pásztor, Solskiftesgatan 18, 702 17 Örebro

Entreprenör, golvläggning, murning och putsning: Nyköpings Mureritjänst, Ringvägen 24, 611 35 Nyköping

Entreprenör, mark: Owe Larsson Borr AB, Box 259, 611 26 Nyköping

Entreprenör, ljud: Götene Ljud, Göttorp, 533 95 Götene

Entreprenör, snickeri: Ålberga snickeri AB, Ålbergavägen 29, 611 90 Nyköping

Entreprenör, blyglasfönster: N. P. Ringström AB

Entreprenör, ljus- och kristallkronor: Aktiebolag V. Fongs Gelbgjuteri, Gränna

Entreprenör, orgelläktarens skyddsräcke: INAB Mekaniska AB, Nyköping

Konservator, trä och måleri: Gábor Pásztor, Närkekonservatorn

Konservator, sten: Prolithos Stenkonservering AB, Stockholm

Konsult, klimat: Ingvar Holmström, Husdoktorn (t o m 200804)

Analys, mikrobiologi: Pegasus lab, Uppsala

Konsult, klimat: Sune Häggbom, Sunda Hus Rådgivning AB (f r o m 200808)

Antikvarisk medverkan: Sörmlands museum, Box 314, 611 26 Nyköping

Övriga uppgifter

Länsstyrelsens i Södermanlands län beslut: 2009-05-18, 2009-08-02 & 2010-07-08, dnr 433-15545-2006 & 433-2796-2010

Sörmlands museum, dnr KN-KUS07-164

Dokumentationsmaterial

Dokumentationsmaterial i form av arbetsmaterial och fotografier förvaras i Sörmlands museums arkiv, Nyköping.

LUNDA KYRKOARKIV

Bakgrund och målsättning

Länsstyrelsen i Södermanlands län beslutade den 7 maj 2008 att lämna tillstånd enligt 4 kap 3 § Lag (1998:950) om kulturminnen mm till demontering av två gravhällar samt fortsatt bortbilande av betonggolv i kor, mittgång och sakristia i Lunda kyrka, lst dnr 433-15545-2006. Ett villkor för beslutet var att en skadehistorik med utförda åtgärder skulle upprättas genom arkivstudier av material från ATA och Lunda kyrkoarkiv. Det senare förvaras på Landsarkivet i Uppsala. Arkivgenomgång och sammanställning av material har utförts av Dag Forssblad, Sörmlands museum, under perioden 20080515–20080526. För ytterligare bakgrundsinformation hänvisas till undersökningsplanen för hittills utförd byggnadsarkeologisk dokumentation, daterad 20080311 (Sörmlands museums dnr KN-KUS07-164).

Presenterat material baseras på en genomgång av material från Lunda kyrkoarkiv, ATA och Sörmlands museums arkiv, se källförteckning för specifikation. Vidare har de olika upplagorna av *Sörmländska kyrkor*, Lunda kyrka, gåtts igenom.

Lunda kyrkas historia har aldrig fullständigt gåtts igenom och nedtecknats. Läser man mellan raderna i *Sörmländska kyrkor* får man dock intryck av att materialet från 1600- och 1700-talen är genomgången, om än inte systematiskt nedtecknat.

Målet med den nu utförda arkivgenomgången har därför varit att med en relativt begränsad arbetsinsats, ca 3 arbetsdagar, försöka fånga upp vad som har hänt i och omkring kyrkan framför allt under 1800-talet. I *Sörmländska kyrkor* är detta århundrade i allmänhet relativt dåligt belyst, så är också fallet med Lunda kyrka där enbart två större händelser finns angivna: på 1860-talet och 1890-talet. Om tiden medgav var tanken att gå vidare även med 1700-talets andra hälft och/eller 1900-talets första hälft, vilket tyvärr inte nåddes i någon större utsträckning. Restaureringen 1896–97 har inte gåtts igenom i detalj. Däremot har de restaureringsarbeten som hade bäring på förstärkning av kyrkans grund och murar tagits med, liksom uppgifter om materialval till dessa arbeten.

Frågetecken efter angivna årtal i den kronologiska presentationen anger att utförandeåret inte är helt säkert. I enstaka fall är inte åtgärderna heller fullständigt belagda.

Sammanfattning av fukt- och statikrelaterade problem

I Lunda kyrkoarkivs sockenstämmoprotokoll finns relativt mycket information rörande uppförandet av den nuvarande kyrkan. Detta material har på grund av prioriteringsskäl inte gåtts igenom i detta sammanhang. Materialet visar dock att man i ett första skede vid kyrkans uppförande planerade att placera sakristian inuti kyrkan. Under 1767 beslutades att byggmästaren inte skulle uppföra murar i kyrkan för sakristian, utan att den skulle få en annan placering.

Det finns inga uppgifter som beskriver exakt vilka åtgärder som vidtogs inför uppförandet av den nya kyrkan, t ex om hur den gamla kyrkan revs eller om hur mycket material som återanvändes i den nya kyrkan. Det har heller inte påträffats några uppgifter om hur man förhöll sig till de gravkammare som fanns i kyrkan. Det är därför inte omöjligt att delar av en äldre kyrka ingår i den nuvarande kyrkan.

Det finns uppgifter om att man vid renoveringen 1896–97 påträffade målningar på kyrkans norra vägg, vilket skulle kunna indikera att delar av den norra väggen har ingått i den nuvarande kyrkans föregångare. Detta skulle möjligen också kunna förklara en del av statikproblemen i kyrkans östra del.

År 1808 fylldes en grav i kyrkorummet igen. Graven var belägen invid koret vilket gör det troligt att det var graven över komministern Abraham Lundius som fylldes vid detta tillfälle. Detta är den första påträffade noteringen om problem med svamp i kyrkan, då de bänkar som var placerade ovanpå graven var skadade.

Den första påträffade noteringen om sprickor är från år 1815. Detta år lagades sprickor på kyrkans murar vid de *främre* fönstren på södra sidan. Uttrycket *främre* bör i det är fallet hänvisa till kyrkans östra del där koret är beläget. Sprickorna har därför troligen funnits i kyrkans sydöstra del.

År 1835 fanns det brister i kyrkans golv, såväl i bänkkvarteren som i gångar. Vidare fanns det brister på kyrkans västra gavel. Tyvärr är inte bristerna specificerade, vilket gör att orsaken till skadorna är oklar. År 1836 var golvet i bänkarna åter/fortfarande i dåligt skick. Golvet var mycket otätt och förfallet.

År 1838 fanns det åter stora brister på kyrkans västra gavel. För att åtgärda problemen insattes bland annat ett dragstag. Stången angavs vara 36 alnar lång, vilket motsvarar drygt 21 meter. Exakt placering angavs inte.

År 1851 var det åter problem med sprickor över kyrkans dörrar och fönster utvändigt. Kyrkans sydvästra hörn hade sjunkit och stenar hade fallit ned från fasaderna. Skadorna åtgärdades under året.

I mitten av 1850-talet gjordes förändringar på kyrkans golv och bänkar. Golvet var för otätt och skulle spontas. I slutet av 1850-talet beslutades att kyrkogården skulle fyllas ut, bland annat på grund av att delar av kyrkogården inte kunde användas för begravingar. Orsaken är inte specificerad, men troligen berodde det på problem med vatten i gravarna. Under resten av 1800-talet och en bit in på 1900-talet var körslor av sand ett nästan årligen återkommande åtagande för socknens invånare. Fyllnadsmaterialet skulle vara fin sand utan inslag av sten, mosand nämns vid ett par tillfällen. Arkivmaterialet antyder att det framförallt var den norra sidan av kyrkogården som inte kunde användas för begravingar.

År 1862 gjordes en omfattande upprustning av kyrkan. Invändigt uppvisade väggarna stora sprickor och valvet var mycket söndersprucket. Även utvändigt fanns det sprickor i fasaderna. Invändigt lades ett nytt golv in i bänkkvarteren då det gamla golvet var rötskadat.

År 1867 hade man åter problem med svampangrepp i golv och bänkar i kyrkans nordvästra hörn. För att motverka fortsatta problem skulle man gräva ett dräneringsdike utmed kyrkans norra sida. År 1869 noterades ett svampangrepp i sakristian, ej specificerat. Man bedömde då att detta berodde på takrännornas felaktiga utförande. År 1873 hade bänkar och en pelare vid långhusets norra vägg förstörts av svamp. År 1875 hade svampbildningen på kyrkans norra sida tilltagit kraftigt. Det beslutades då att ett nytt dräneringsdike skulle tas upp längs kyrkans norra sida.

I början av 1880-talet var det åter dags att åtgärda rötskador på bänkar och golv i kyrkans norra sida, ej specificerat i vilken del men troligen i långhuset. Vidare lagades sprickor i kyrkans murar.

Vid uppförandet av nytt torn och restaureringen av kyrkans exteriör 1896–97 utfördes en del förstärkningsarbeten på kyrkans grund. Interiört verkar det inte ha gjorts några stora förändringar av golv eller bänkar, utan enbart reparationsinsatser.

Eftersom arkivmaterialet från 1900-talet inte har gått igenom fullständigt finns det en del osäkerhet kring vad som har eller inte har gjorts under denna period, undantaget de stora åtgärderna 1941 respektive 1957.

I början av 1930-talet beslutade kyrkorådet att lägga in nytt trägolv i kyrkan. Det är inte belagt om arbetet utfördes eller inte, men beslutet indikerar att man då åter hade problem med rötskador.

År 1941 reparerades golv, murar och bänkar i det norra bänkkvarteret och vid restaureringen 1957 lades golvet om i det södra bänkkvarteret och koret. Vid båda tillfällena var golven rötskadade.

I början av 1970-talet utfördes den senaste större utvändiga upprustningen av kyrkan. Före arbetena fanns sprickor i murverket över och under fönstren på långhusets långväggar. Förhållandevis stora sprickor fanns över och under de två sydöstra fönstren i koret. K-Konsult noterade att det verkade som om en mindre sättning skett i grunden under långhusets sydöstra hörn varvid ytterväggen ovanför detta parti tippat utåt med sprickorna över fönstret som följd.

I början av 1990-talet stängdes kyrkan på grund av skador i väggar och tak. Kyrkan uppvisade sprickbildning i murverket, i huvudsak orsakade av horisontalkrafter från takstolarna. För att förhindra fortsatta deformationer utfördes ett antal åtgärder. I mitten av 1990-talet byttes sakristians trägolv ut mot ett golv av kalkstensplattor. Orsaken till utbytet var problem med mögelsvamp i trägolvet.

Kronologisk historik

1668

Församlingen beslutade bland annat att införskaffa spån till kyrktaket och stockar till kyrkportar och sakristiegolvet (SMA).

1671

Vid Johannes P Lundius första sockenstämma beviljades att arbetet med uppförandet av den nya kyrkporten, på västra sidan, fick fortsätta som ämnat var (SMA).

1685

Kyrkan angavs vara mörk på grund av den gamla målningen och av bristen på fönster. Det beslutades att kyrkan skulle vitlimmas och att fönster skulle tas upp på den norra väggen nere vid läktaren, så snart nödiga medel fanns till hands (SöK).

1688

Kyrkans vitkalkades och ett fönster togs upp i den norra fasaden. Den lilla klockan omgöts (Lunda kyrkoarkiv, SöK).

1686–1715

Under kyrkoherden Erik Svans tid utfördes utöver år 1688 och 1692 uppräknade flertalet åtgärder: ytterligare ett fönster högs upp, en ny läktare uppfördes socknens krigsfolk i ”curen” (vilket har tolkats som en tillbyggnad), sakristia och vapenhus belades med nya tegelgolv (SöK).

1689

Under året fick klockaren betalt för arbeten med fönstret, sakristian och koret (SMA).

1690

Klockaren utförde några mindre arbeten i korskyrkan. Under året köptes brädor till valv och bänkar i kyrkan (SöK).

1691

Vapenhusets golv höjdes (SMA).

1692

Under året påbörjades arbetet med att bygga nya bänkar till kyrkans norra bänkkvarter. Gångjärn köptes in till bänkarnas dörrar. Klockaren utförde arbeten på pelaren i koret (SMA, SöK).

1693

Tegel till vapenhusets golv köptes in (SMA).

1727

Kyrkans bristfälliga tegelgolv ersattes med ett kalkstensgolv (SMA).

1733

Ett gåvobrev överlämnades av Brita Böding. Gåvan på 300 Dr koppar var avsedd för ett gravställe i Lunda kyrkas sakristia för hennes avlidne man, kamreraren i Kammarkollegiet Börge Hæsling (LK J1:1, nr 28).

1746

Ett torn av trä uppfördes invid långhusets västra gavel. Kyrkans klockor hängde tidigare i en fristående klockstapel. Arbetet utfördes av byggmästare Herman Seger. Under året togs ”galleriet” i kyrkan ned. Orsaken var att detta skuggade mellan kyrkan och koret (SöK).

1756

Kyrkan beskrevs av kyrkoherden Johannes Tingstadius som lång, trång och mörk. Vidare nämndes att kyrkan hade sidopelare i väggmurarna med speglar emellan sig, vilka var illuminerade med helgonbilder. Kyrkan var 34 alnar lång och 10 alnar bred (20,2 x 5,9 m), gången 1 ½ alnar bred (0,9 m). Taklaget och spåntäckningen angavs vara snart förlorad. Bänkarna var ganska trånga, knappt 1 aln breda. I beskrivningen beskrivs antalet sittplatser i kyrkan fördelat på mansstolar och kvinnostolar.

Antalet mansstolar i själva kyrkan var: 5 st bänkar á 3 personer samt 12 bänkar á 12 personer. I tillbyggnaden fanns det 11 bänkar á 3 personer samt 5 bänkar á 2 personer. På kyrkans läktare fanns 8 bänkar á 5 personer. På läktaren över tillbyggnaden fanns 6 bänkar á 6 personer.

Kvinnostolar fanns enbart i den gamla kyrkan, troligen i det norra bänkkvarteret. Här fanns 24 bänkar á 5 personer, 6 bänkar á 4 personer samt 6 bänkar á 3 personer (SöK, SMA).

1767-69

Lunda gamla kyrka revs och en ny kyrka uppfördes av mur- och byggmästaren Eric Öhrström, Nyköping. Snickeriarbetet utfördes av snickaren Björkman från Valinge och klockaren Sörling från Lunda. Yttertakets takstolar och spåntäckning utfördes av Olof Andersson, Lillnäs i Simonstorps socken. Fönstren sattes in av glasmästaren Eric Lindström. När uppförandet av kyrkan började var tanken att främre, östra delen skulle avdelas

med murade väggar vilka skulle avskilja sakristian från kyrkorummet. Den 19 juli 1767 framgår det av ett protokoll att byggmästare Öhrström sluppit att uppföra dessa mellanmurar (ATA, SMA, SöK).

1787

En orgel installerades i kyrkan (SMA).

1795

Kyrkan rappades och gipsades (LK KI:5).

1796

Den 1 maj beslutade sockenstämman att vidta nödvändiga åtgärder för anskaffandet av en ny altartavla och en ny predikstol, sedan ekonomin hade återhämtat sig efter uppförandet av den nya kyrkan (LK KI:5).

1797–98

Kyrkan fick en ny altartavla (1797) och en ny predikstol (1798). Predikstolen och altartavlans ram tillverkades av fabrikören C Fr Beurling, Norrköping. Altartavlan målades av Pehr Hörberg. Ritningar till predikstolen upprättades år 1796 av Olof Tempelman, Stockholm (ATA, RA).

1798

Den 13 maj beslutade sockenstämman att rännorna omkring kyrkan skulle lagas, rännstenen omläggas och träd planteras på kyrkogården. Kyrktakets södra sida ströks med tjära och zink.

I kyrkans inventarium från detta år angavs att det i tornet förvarades en grönmålad grind som förr varit i östra porten (LK KI:5, SMA).

1800

Sockenstämman beslutade att kyrktakets södra sida skulle tjäras under året, om det var möjligt att inhandla tjära (LK KI:5).

1801

Kyrktakets norra sida tjärades (LK KI:5).

1805

Sockenstämman beslutade att kyrkogården skulle jämnas under sommaren och att ingen kreatursbetning skulle tillåtas där (LK KI:5).

1806

Tornet och kyrktakets norra sida tjärades (LK KI:5).

1808

Den 15 maj beslutade sockenstämman att graven invid koret skulle igenfyllas samt att de ovanpå denna stående bänkar som var förstörda av svamp skulle repareras (LK KI:5).

1814

Kyrktaket tjärades (LK KI:5).

1815

Den 14 maj beslutade sockenstämman att befintliga sprickor på kyrkmuren vid de främre fönstren åt söder skulle igenfyllas och lagas (LK KI:5).

1820

Kyrkmuren reparerades och brister på tornet avhjälptes (LK KI:5).

1824

Orgelverket reparerades (LK KI:6).

1825

Kyrkans tak ströks med tjära (SMA).

1826

Kyrktaket ströks med tjära och blyertsslam efter komplettering av spån. Arbetet utfördes av Carl Söderberg, Björkvik (LK KI:6).

1827-29

Kyrktornet reparerades, troligen under 1828 eller 1829. Nya spån lades upp på bristfälliga ställen. Inför reparationerna diskuterade sockenstämman om tornet borde målas med oljefärg i likhet med kyrkan i stället för att tjäras. Tornet ströks dock med tjära och blyertsslam (LK KI:6).

1831

Kyrktornets brädfodrades och ströks med tjära och blyertsslam.

Den 1 maj diskuterade sockenstämman allmänt förekommande problem med röta kring grunden till kyrkan och tornet, vilket hade ”upptäckts hava tillkommit genom oförståndigt eller illasinnat folk som på nämnda ställen på åtskilligt sätt avbördat sina behov”. För att motverka ytterligare problem beslutade sockenstämman bland annat att klockaren skulle hålla torndörren skulle hållas stängd mellan varje ringning. I samband med samling inför högmässor skulle klockaren också uppehålla sig på kyrkbacken för att hålla uppsikt (LK KI:6-7).

1832

Tornet ströks med tjära och blyertsslam. Församlingen tog fram ett kostnadsförslag på uppförandet av ett nytt, murat torn invid kyrkan (LK KI:7 & OIa:1).

1833

Vid biskopsvisitationen noterades att järnbeslagna luckor borde uppsättas invändigt i sakristian (LK NI:1).

1834

Ytterligare ett förslag till ett nytt, murat torn togs fram. Tornet var tänkt att krönas av en gjutjärnsspira (LK OIa:1).

1835

Den 17 maj konstaterade sockenstämman att åtskilliga brister fanns i kyrkogolvet, golvet i bänkarna samt på kyrkans västra gavel. Stämman beslutade att nödvändiga åtgärder skulle vidtas för att avhjälpa bristerna (LK KI:7).

1836

Den 29 maj konstaterade sockenstämman att taket på kyrkan, i synnerhet södra sidan, blivit blekt av solen. Taket ströks med tjära och blyertsslam. Golvläggningen i kyrkans bänkar konstaterades vara mycket otät och förfallen. Stämman beslutade att golvet skulle omläggas och göras tätare (LK KI:7).

1837

Tornet och kyrktaket ströks med tjära och blyertsslam (LK KI:7).

1838

Kyrkan reparerades ut- och invändigt. Den 25 mars konstaterade sockenstämman att åtskilliga brister fanns på kyrkan, i synnerhet på dels västra gaveln samt på eldstaden i sakristian. Reparationer utfördes av muraren Per Stenström i Bärbo. Reparationen av den västra gaveln medförde bland annat insättande av en tjock järnstång, 36 alnar lång, samt 4 alnar fyrkantjärn, vilka beställdes från Ålberga bruk. Sockenstämman beslutade även att rännsten skulle läggas runt kyrkan (LK KI:7).

1839

Tornet ströks med tjära (LK KI:7).

1840

Den 26 juli beslutade sockenstämman att sälja den gamla altartavlan via en annons i Aftonbladet (LK KI:7).

1843

Kyrkans tak och torn reparerades. Kyrktaket, framför allt på den södra sidan, hade blivit mycket urblekt. Bortfallna eller förruttnade spån ersattes med nya. De spåntäckta ytorna ströks med tjära (LK KI:8).

1845

Kyrktaket och tornet tjärades. Spån skulle kompletteras vid behov. Kyrkorgeln reparerades av A P Halldén, Gusum (LK KI:8 & OIa:1).

1851

Hela södra sidan av tornet belades med nytt spån och en ny huv anbringades. Södra sidan av tornet och kyrktaket ströks med tjära. Bortfallna och förmultnade spån på tornet ersattes med nya. Ännu ett förslag till ett murat torn togs fram.

Den 3 augusti konstaterade sockenstämman att åtskilliga sprickor visat sig över kyrkans dörrar och fönster utvändigt. Kyrkans sydvästra hörn hade sjunkit och sönderfallit, även nere vid grunden. På båda sidorna om dörrarna hade stenar lossnat och fallit ned. Skadorna åtgärdades under året (LK KI:8 & OIa:1)

1853

Vid sockenstämman den 20 maj 1852 konstaterades att såväl fönsterbågar som fönsterkarmar i sakristian var kraftigt rötskadade. Befintliga järngaller skulle tas bort. Nya fönster skulle sättas in. Plåtbeslagna luckor anbringades såväl in- som utvändigt. Dörren mellan sakristian och predikstolen belades med plankor. Arbetena utfördes 1853.

En altarring byggdes av grenadjären Eric Fröjd och avskedade grenadjären Anders Fröjd efter ritningar bekostade av brukspatronen Ekstrand. Om bänkarna i koret var tvungna att förändras vid insättandet av altarringen skulle dessa förändringar utföras av "Fröjdarna", liksom reparationer av bristfälligheter på flera av kyrkans bänkar. Orgelläktarens barriär byggdes av 2 x Fröjd. Den gjordes med hela pelare, svarvade balustrar, med en förgylld list över pelarna och en under. Altarringen och läktaren ommålades, pelarna målades lika porfyr, övriga delar i pärlfärg.

En ny orgel installerades i kyrkan. Orgeln byggdes av orgelbyggaren Johan Lundh, Stockholm. Orgelfasaden ritades av arkitekten C G Blom-Carlsson (LK KI:8 & OIa:1).

1854

Målaren Jacobsson avslutade den under fjolåret påbörjade målning i kyrkan. Kyrkans fönster reparerades och målades (LK KI:8).

1855

Nylagda spån på tornet och kyrktaket var urblekta och tjärades (LK KI:8).

1856–57

Den 5 oktober 1856 beslutade kyrkostämman att bänkarna och bänkkvarterens golv skulle förändras. Bänkarna var för höga och trånga och golvet otätt. Bänkarna skulle avtagas och golvet spontas. Nedre skiljeväggen mellan bänkarna skulle flyttas under förestående bänks sits så att utrymmet för fötterna skulle bli större (LK KI:8).

1857

Nylagda spån på tornet och kyrktaket var åter urblekta och tjärades. Därefter tjärades hela södra sidan av tornet och taket (LK KI:8).

1859

Under året fattades beslut om att påfylla kyrkogården med fin sand, utan sten (LK KI:8).

1860

Tornet och kyrktakets södra sida behövde tjäras, vilket utfördes under sommaren (LK KI:8).

1861

Den östra delen av kyrkogården skulle ytterligare påfyllas med mosand (LK KI:8).

1862

Med anledning av fjolårets beslut om invändig upprustning av kyrkan gjordes en besiktning av muraren Westerberg från Sjöandsstugan i Råby. Westerberg konstaterade att valvet var mycket söndersprucket och att det behövde slipas. Väggarna uppvisade större sprickor som måste upphuggas och lagas, varefter såväl valv som väggar måste strykas flera gånger.

Den 25 mars beslutade sockenstämman att arbetena skulle utföras snarast. Den 11 maj beslutades att utvändiga sprickor skulle lagas samtidigt med de invändiga arbetena. Samma dag konstaterades att kyrkans fönsterbågar av trä var rötskadade och att glastrutorna var av ålder förmörkade. Kostnad för nya fönsterbågar av gjutjärn skulle kontrolleras. Den 27 september noterade sockenstämman att kyrkans

nya fönster var insatta. Fönsterbågarna av gjutjärn var utförda med gotiskt masverk. De tillverkades vid Næveqvarns bruk

Den 15 juni beslutade sockenstämman att kyrkans exteriör, väggar samt dörr- och fönsternischer skulle rappas. Arbetet utfördes av muraren Westerberg. Vidare beslutade stämman att ett ordentligt golv skulle läggas in i bänkkvarteren, att bänkarna skulle sänkas 8–10 tum, att bänkdörrarna skulle tas bort, liksom bjälkarna. Nytt golv skulle läggas av tretumsplank. Den 6 juli antogs snickaren Lindgrens, Rinkeby, anbud på dessa arbeten. De gamla golvplanken var till en del angripna av röta.

Den avskedade grenadjären Fröjd skulle svarva pelare som delades i två delar och anbringades på bänkarnas sidostycken. Bänkarna målades i ”tjänliga färger”. Målningen utfördes av målaremästaren Frithiof Lidstrand, Nyköping. Huvudfärgen var zinkvitt, sitsar och ryggstöd målades något mörkare, pelare med ljusare marmorfärg. Lidstrand svartmålade även de nya fönstren samt predikstolens fot och läktarbarriärens ovalsida. Fönsterblecken återmonterades och ströks med oljefärg (LK KI:8 & OIa:2, SMA).

1863

I maj beslutade kyrkorådet beslutade att fortsätta fyllningen av kyrkogården med tjänlig sand (LK KVa:1).

1864

En ny flat sten anskaffades till stora kyrkporten i stället för befintlig, trasig sten som hindrade vattnets avrinning. Vintertid hade man problem med imma och isbildning på fönstrens insida. I samband med söndagarnas högmässor tinade isen vilket medförde att inströmmande vatten skadade murar och golv. Avledning av vattnet med bleckrör föreslogs (LK KVa:1).

1865

Kyrkans väggar och tak vitlimmades invändigt. Problemen med isbildning på fönstrens insidor togs upp på nytt. Omfattande arbeten skulle utföras, bland annat skulle nya fönsterbågar av gjutjärn sättas in. Innebörden av ordet nya är oklar i sammanhanget, om bågarna från 1862 ersattes eller om nya bågar sattes in på vissa platser (LK KVa:1 & NI:2).

1866

Ett nytt staket vid kyrkogården ströks med tjära (LK KVa:1).

1867

Plåtrännor sattes in i kvarvarande fönster i likhet med tidigare insatta. Kyrktaket lagades och tjärströks och nya takrännor av trä anskaffades.

Den 7 juli 1867 noterade kyrkorådet att svamp åter hade angripit golv och bänkar i nordvästra hörnet av kyrkan. För att motverka detta problem föreslog kyrkorådet att en grav för fuktighetens avledande skulle tas upp utmed norra kyrkoväggen fram mot sakristian och därifrån ledas ut i prästgårdens gärde. Detta borde utföras omgående. Graven skulle stenläggas under hösten och sedan fyllas med jord (LK KI:8 & KV:a:1).

1869

Den 26 september konstaterade kyrkorådet att svampbildning åter hade börjat visa sig i sakristian. Orsaken ansågs vara takrännornas felaktiga läge, vilket medförde att vatten samlade sig vid muren och nedträngde under golvet. Åtgärdande av detta ansågs kunna hämma svampens vidare bildning. Ett upptaget golv i kyrkan skulle läggas på plats och lufthålet över orgelläktaren skulle göras större (LK KV:a:1).

1873

Bänkar och en pelare vid norra väggen reparerades efter att ha blivit förstörda av svamp. Arbetet utfördes av snickaren J P Andersson i Sumpstugan (LK KIIa:1).

1875

Den 16 september konstaterade kyrkorådet att svampbildning på kyrkans norra sida nyligen vådligt tagit. Kyrkorådet beslutade att en grav skulle tas upp längs efter kyrkans norra sida. Graven skulle sträcka sig över kyrktorget, förbi magasinbyggnaden för att avleda den fuktighet som möjligen fanns i jorden och förorsakade "det onda". Soldaten Stål utsågs till förman för arbetena. Vidare skulle grova hål borraras genom den invändiga panelen, ett i varje bänk, för att öka luftväxlingen i kyrkan (LK KIIa:1 & KV:a:1).

1876

Kyrktaket lagades och ströks (LK KIIa:1).

1878

Under året uppsattes en ugn i kyrkan (SMA).

1879

Kyrkans tak ströks (LK KV:a:1).

1880

En utvidgning av kyrkogården planerades (LK KV:a:1).

1881–83

Åtskilliga bänkar på norra sidan behövde repareras och dörrarna behövde tätas, beslutades i december 1881.

Den 29 maj 1882 beslutade kyrkostämman att sprickor i kyrkans väggar skulle upphuggas och fyllas, att kyrkan skulle vitlimmas och att vissa bänkar skulle utvidgas.

Den 17 september 1882 konstaterades att beslutade reparationer av golv och bänkar visat sig vara mer omfattande än förväntat. Därför sköts dessa arbeten upp till nästa år. Golvet skulle lagas provisoriskt under hösten (LKIIa:1 & KV:a:1).

1883

Kyrkogården utvidgades.

Den 18 april 1883 konstaterade kyrkostämman att en del av kyrkans golv, bänkar samt predikstolens nedre del var svårt rötskadade. Stämman beslutade att skadat virke skulle ersättas av nytt. Vidare beslutades att bänkarna nere i kyrkan samt predikstolen skulle ommålas. Målning av övrig inredning skulle beslutas vid ett senare tillfälle (LK KIIa:1; KV:a:1 & NI:2).

1884

Kyrkans stenfot och taket ströks.

Den 29 december beslutade kyrkostämman att 600 lass sand skulle köras fram till kyrkogården. Orsaken var att vägarna på kyrkogården och den sydöstra delen av kyrkogården behövde göras i brukbart skick (LK KIIa:1 & KV:a:1).

1886?

Alla yttre fönsternischer försågs med ny plåt (LK KV:a:1).

1888

Under vintern 1888 kördes 30 lass sand fram till kyrkogården. Sanden skulle användas för den gamla kyrkogårdens ordnande (LK KV:a:1).

1889

Kyrkans fönsterplåtar målades (LK KIIIa:1)

1891

Ett kostnadsförslag på ett nytt torn togs fram av arkitekten Gustaf Pettersson, Stockholm. Ritningen till ny tornbyggnad och utvändig restaurering fastställdes av Kungl.

Maj:t den 27 november 1891. I fastställandet godkändes förslagen på järnplåt i stället för föreslagen kopparplåt på tornet, användande av billigare dekoreringsmaterial än kalksten samt slopandet av föreslagna kupor på taket.

Grunden skulle utföras av gråsten i kallmur med ett isoleringsskikt av asfaltfilt. Murarna skulle uppföras av gråsten och tegel. Fasaderna skulle putsas. Interiören skulle putsas. De övre delarna av tornet skulle avslamas. Utvändig sockel och dekorationer skulle utföras av Gotlandskalksten (LK OIa:2).

1893

Detalj- och arbetsritningar skickades till församlingen från arkitekten Gustaf Pettersson den 15 mars 1893 (LK OIa:2).

1894

Kyrkostämman beslutade den 4 juni att restaureringen av kyrkan och uppförandet av ett nytt torn skulle påbörjas under hösten 1896 och avslutas under sommaren 1897 (LK KIIa:1).

1896–97

Kyrkan restaurerades utvändigt och ett nytt, murat torn ersatte det tidigare tornet av trä. Restaureringen utfördes i huvudsak i enlighet med Gustaf Petterssons ritningar och arbetsbeskrivningar. Entreprenadkontraktet för arbetena undertecknades av slottsbyggmästaren August Rahmqvist, Mariefred, den 10 juli 1896.

Enligt entreprenadkontraktet skulle grunden under kyrkans västra gavel förstärkas till djup och sätt som visade sig vara behövligt. Grundförstärkning för tornet skulle utföras till fullkomligt fast botten och till minst 7 fots djup.

I kyrkans inre skulle rappningen på väggarna tas bort. Väggarna skulle utfyllas med kalkbruk till jämn yta. Taket skulle skrapas, sprickor utlagas och vattrivas. Väggar och tak skulle målas. Invändiga putsade ytor skulle avfärgas med kalkfärg och linjeras i kvaderindelning med högt oljemålat bröstvärn. Upptill skulle väggen avslutas av ett kalkfärgsmålat brett slingrande ornament. Kyrkans ytterväggar skulle omputas och utvändig puts skulle avfärgas i svagt gulaktig ton.

Den 4 april 1896 föreslog kyrkobyggnadskommittén att cement skulle användas vid kyrkans reparerande och prydnade i stället för kalksten. Till kyrktaket borde användas stark svart järnplåt, ej galvaniserad, vilken

skulle strykas med röd färg för att efterlikna kopparplåt. Kyrkostämman beslutade den 1 maj att förslaget skulle följas. Samma dag beslutade kyrkostämman att sockeln skulle utföras i huggen granit från Gefle gästgivaregårds mark.

Den 2 juli 1896 beslutade kyrkostämman att huvudsakligen använda cement i stället för kalksten där så angavs i beskrivningarna. Orsaken var framför allt att minska byggkostnaderna.

Den 29 oktober 1896 beslutade kyrkostämman att: huvudfasaden skulle flyttas från söder till norr. Detta innebar att portalen med rosönster flyttades från södra till norra sidan, att den planerade andra portalen togs bort, att två fönster i stället anbringades på södra sidan i stället för befintliga ingångar, att nödvändiga ändringar gjordes på bänkar, gångar och att platsen för predikstolen gjordes om.

Vidare godkände stämman den 29 oktober att åtgärder skulle utföras på den dåliga grunden för kyrkan som tidigare hade förorsakat rubbning av väggarna. Grunden skulle förbättras. Förbättringen skulle utföras genom förstärkning genom grävning, 4 fot djupt och 2 fot brett, och ifyllning med sten. Stämman beslutade åter att granit skulle användas för sockeln i stället för kalksten, att portalerna skulle utföras i kalksten och att cementputs fick användas i stället för cementgjutning på de gavelkrön som skulle täckas ned med kopparplåt. En offert daterad den 27 oktober 1896 avsåg förstärkning av grund kring kyrka och sakristia. Förslaget innebar grävning till 1,2 m djup och 45-60 cm bredd. Sockeln skulle utföras av kilad granit med lodräta och täta fogar.

Den 1 augusti 1897 beslutade kyrkostämman att inte genomföra omfattande åtgärder på golv och bänkar utan att: i stället reparera bänkar och golv mm, att omförgylla predikstol och altartavla och att måla bänkar, pelare, altare och övrig inredning. Enstaka nya bänkar skulle anskaffas.

Restaureringen utfördes i en stil som var karakteristisk för 1600-talet. Denna stilrestaurering medförde därmed att kyrkans utvändiga arkitektur kom att upplevas som 100 år äldre än vad kyrkan egentligen var. Kort sammanfattat innebar den utvändiga restaureringen att gaveln mot väster fick svängda konturer och att en kupa av samma slag sattes upp på norra sidan, i vilken placerades ett rundfönster. Fasadhörnen försågs med hörnkedjor i puts,

övriga ytor spritputsades. Taket försågs med takryttare över långhuset.

Takstolarna förstärktes. De dymlingar som höll ihop de nedre hanbjälkarna med högbenen var avslitna och takstolen hade börjat gå isär, ca 5 cm per sida. Takstolarna förstärktes med 1 m långa laskar, 2 tum x 6 tum på ömse sidor om takstolen. Högbenen som blivit nedböjda salades på, som mest ca 10-12 cm. Förstärkningarna under takryttaren utfördes med delar från det gamla tornet. I samband med restaureringen påträffades gamla målningar på kyrkans norra vägg.

Tornbyggnaden och restaureringsarbetena avsynades den 27 november 1897 av mur- och byggmästaren C E Wiklund, Nyköping (LK KIIa:1 & OIa:2, ATA, SöK).

1897–98

Under vintern 1897-98 skulle sydvästra delen av kyrkogården utfyllas med sand, 4 lass per helt mantal (LK KIIa:1).

1904

En ny dopfunt av ek tillverkades efter ritning av arkitekten Gustaf Pettersson, Stockholm (LK OIa:2)

1910

Kyrkans medeltida triumfkrucifix skänktes till Statens Historiska museum, inventarienummer 14317 (ATA).

1922

Ett förslag till utvidgning av kyrkogården åt söder togs fram av arkitekten Arre Essén, Stockholm.

Essén upprättade en enkel beskrivning över kyrkobyggnaden samt ett förslag till omändring av kyrkans bänkar i samband med detta arbete. Han noterade bland annat att kyrkan uppvärmdes av en stor kamin på nordväggen och av en mindre kamin i sakristian. Väggarna var målade i ljus rosa färg med kvaderindelning i brunt. Uptill avslutades väggarna med en schablonerad fris med bladverk i brunt och blått. Taklisten var marmorerad i grått. Valvet var vitmålat.

Utvändigt var kyrkans sockel utförd av tuktad röd granit och kyrkans fasader var spritputsade med rusticerade hörnkedjor i slät puts. Sadeltaket på långhus och sakristia var täckta med rödmålad plåt. Torn och takryttare var kopparklädda. Vidare noterade Essén att församlingen planerade en ommålning av tunnvalvet i samma kulör,

en förändring av bänkarna samt ommålning av yttertaket i svart färg.

Essén tog även fram ett förslag på ombyggnad av bänkarna vilket innebar att sätet skulle göras något längre och ryggstödet skulle göras något lutande i stället för vinkelrätt som befintligt. Förslaget innebar 19 bänkar i stället för 21 i norr och 27 i stället för 29 i söder.

I arkivmaterialet påträffades ett kostnadsförslag på invändig ommålning daterat 1922. Arbetet är inte belagt då kyrkorådsprotokollen från detta år inte gicks igenom. Förslaget var inlämnat av målaremästaren CG Johansson, Jönåker, och innebar ommålning av kyrkans innertak. Taket skulle strykas en gång med kalkfärg. Listen runt taket skulle lagas och bättras där så erfordrades (LK OIa:2, ATA).

1925

En ny altartavla sattes upp i kyrkan. Tavlan utfördes av artisten Per Månsson, Nyköping (ATA).

1932-33

Elektrisk uppvärmning installerades i kyrkan i enlighet med en arbetsbeskrivning framtagen av ingenjören W Granqvist i Nyköping. Den 6 november beslutade kyrkostämman att anta ett anbud från Elektriska AB A E G, Norrköping. Vidare beslutade kyrkorådet att lägga in nytt trägolv i kyrkan samt att kyrkbänkarna skulle omändras i enlighet med ritningar framtagna av arkitekten Arre Essén, Stockholm. Arbetet på bänkarna skulle utföras av snickaren Nils Henriksson, Jönåker. Församlingens önskemål om ommålning av väggar och tak fick skjutas på framtiden på grund av brist på resurser (ATA, SMA)

1941

Golvet i kyrkans norra bänkkvarter reparerades på grund av att det var svårt rötskadat och mögelangripet. Arbetena utfördes utan Byggnadsstyrelsens tillstånd. I samband med arbetena påträffades lämningar av den gamla kyrkans grundmurar. Lämningarna mättes upp av församlingens pastor Folke Olsson.

Den 20 april konstaterade kyrkorådet att ”svampröta yppat sig i rätt stor utsträckning” i kyrkans nordvästra hörn. Dessutom förekom talrika sprickor i koret och däromkring. Arkitekten Claes Eriksson, Katrineholm hade tidigare kontaktats och inkommit med ett åtgärdsförslag under hösten 1940.

Erikssons åtgärdsförslag innebar att befintliga sprickor i väggarna skulle undersökas. Sprickorna antogs härröra från sättningar i grunden varför denna skulle blottas och undersökas. Förstärkningsarbeten med betongundergjutning av grunden skulle utföras om nödvändigt. Gjutningen skulle ske på minst 1,5 m djup från markytan. Vidare föreslogs att korets fönster skulle förstärkas med dragstag tvärs fönstren.

Invändigt skulle befintliga sprickor lagas och utputsas. Golv och bjälklag i det norra bänkkvarteret skulle tas bort, liksom bröstvärnet på den norra långväggen. Tomrummet under bänkarna skulle rensas från organiskt material. Ett ca 30 cm tjockt väl tillstampat skikt skulle läggas i tomrummet. Ovanpå detta skulle gjutas en 8 cm tjock betongplatta i blandning 1:5:7. Plattan och angränsande murverk skulle isoleras med Flitkoks eller likvärdigt. Isolering skulle utföras med granulerad masugnsslagg. Svampangripna murpartier skulle upprentas.

Enligt beskrivningen skulle det finnas ett befintligt dräneringsdike, med dräneringsrör, längs norrväggen. Detta skulle upprentas för att fungera. Marken norr om kyrkan uppfattades som särskilt vattenbemängd.

Den 20 april beslutade kyrkorådet att anlita byggmästaren Valter Karlsson, Jönåker, för arbetena. I samband med arbetena drogs elektriska ledningar för utnyttjande av elektrisk belysning i vapenhuset och uppgången till orgelläktaren. Den 9 november beslutade kyrkorådet att låta täta talrika springor kring kyrkans fönster.

Enligt Valter Karlssons redogörelse efter avslutade arbeten demonterades alla bänkar och svampangripna delar ersattes med nytt virke. Bröstvärn, bjälklag och golv revs bort. All lös jord som kunde tänkas förorsaka spridning av svamp bortfraktades. De golvplattor som begränsade den angripna sidan togs upp och undersöktes. Återfyllning utfördes med sten, däröver göts 8–10 cm betong som avslammades ned putsbruk. Alla betongytor ströks med Flitkoks. Golvsparrar av 3" x 4" lades ut och behandlades med Cuprinol. Trossfyllningen utfördes med masugnsslagg. Panelen på orgelläktarens rötskadade stolpar togs ned och samtliga stolpar vid den skadade sidan utbyttes till nya. Bröstvärnet utfördes med trä sedan trasiga murytor utlagats och isolerats. Inre dörrkarmen vid norra ingången ersattes med en ny. Bänkar, bröstvärn och stolpar målades i ursprunglig färg (LK KIIIa:3 & OIa:2, ATA, SMA, Norman 2008)

1942

Tornets koppartak lagades. Förstärkningsarbeten på kyrkans grund utfördes under korväggen i enlighet med förslaget från 1940 (LK KIIIa:3, OIa:2).

1945

Elektrisk belysning installerades i kyrkan. Arbetsbeskrivningen togs fram av ingenjören W Granqvist i Nyköping. Kyrkans norra portal samt kyrktaket lagades. Arbetet utfördes av målaren John Forsberg, Jönåker. Plåttaket skrapades och målades en gång, fönstren ströks med blymönja en gång i bruten färg. Dörrarna oljades och fernissades två gånger.

Den 9 juni beslutade kyrkorådet att föreslå lagning och omfärgning av kyrkans fasader (LK KIIIa:3 & OIa:2, ATA, SMA).

1946

Kyrkans nya orgel invigdes i augusti. Orgeln byggdes av C L Mårtenssons orgelfabrik i Lund (ATA).

1947

Den 20 december beslutade kyrkorådet att de nyreparerade pelarna under orgelläktaren skulle målas med oljefärg (LK KIIIa:3).

1950

Kyrkan reparerades och målades. Den 30 september konstaterade kyrkorådet att en av pelarna till orgelläktaren hade angripits av svamp. Kyrkorådet beslutade att ge byggmästaren Jäger i uppdrag att ersätta skadat pelarvirke genom att sätta in en järnbalk som skulle kläs in lika befintliga pelare.

Korets två fönster försågs med glasmålningar. Målningarna utfördes av konstnärinnan Ebba Vadsten, Stockholm, hos Ringströms glasmästeri i Stockholm (LK KIIIa:3, ATA).

1957

Kyrkans restaurerades invändigt efter ett förslag framtaget av arkitekten Erik Fant, Stockholm några år tidigare. I förslaget skriver Fant "Hela trägolvet samt bänkarnas skyddspanel är rötskadade utom norra sidan från ingången fram till gången vid predikstolen. Röta och svamp har även trängt upp i några av läktarpelarna."

Enligt Fants förslag skulle nytt golv utföras enligt följande. På väl packad sand skulle läggas 6 cm betong och därpå 5 cm Siporex-plattor. Reglar skulle arsenikbehandlas. Golvkonstruktionen på Siporexen skulle vara luftad via

hål i syllar samt i golv invid vägg. Omläggningen gjordes i det södra bänkkvarteret, det norra bänkkvarteret öster om nordportalen samt i koret. Gravstenen över Abraham E Lundius, flyttades från sin ursprungliga plats över gravkammaren i mittgången närmast koret till korets södra del. Orsaken var att man ville minska slitaget på stenen. Gravstenen över B Hæsling i korets södra del flyttades något åt väster.

Vid restaureringen ersattes kyrkans befintliga fönster av gjutjärn med nya, smalare träfönster. De nya fönstren försågs med innerfönster. Fönsterbredden minskades genom att smygarna påmurades på insidan med ½ stens tegel. De runda fönstren över nordportalen murades igen på insidan. Riksantikvarieämbetet ansåg den 16 juli 1954 att fönstren inte skulle förminskas och förses med nya bågar, utan RAA förordade istället att nuvarande fönsters spröjsverk borde behållas.

Sakristian försågs med en särskild ingång direkt utifrån gården i väster. Befintlig ingång i långhusets norra fasad behölls, men dörrarna på insidan togs bort och ersattes med en mindre dörr. De inre dörrarna till kyrkan gjordes bredare. Kyrkorådet förordade att dörrkarmarna till vapenhuset skulle inhuggas i vägglivet för att erhålla största möjliga bredd, helst >160 cm (beslut den 28 maj 1954). Barriärerna vid såväl altare som uppe på orgelläktaren ändrades och gjordes nya. De svarvade balusterdockorna ersattes med hela fält.

Bänkinredningen förnyades (Kyrkorådet förordade den 28 maj 1954 alt I). Fant förslog även att dopfunten ”av billigt utseende” skulle ersättas med en stilenlig i sandsten, vilket inte utfördes.

Kyrkan målades om invändigt (ATA, Norman 2008).

1970

Åskledaranläggning installerades på kyrkan (ATA).

1971–72

Kyrkans exteriör restaurerades. Ett renoveringsförslag framtaget av K-Konsult i Linköping godkändes i oktober 1971. Arbetena påbörjades i maj 1972.

I åtgärdsförslaget beskrevs skadebilden i samband med besiktning inför framtagning av förslag. På tornet och på vissa ställen på långhuset hade spritputsens ytpåslag börjat flaga av. Kalkfärgen hade flagat på vissa ställen och över granitsockeln fanns fläckvis missfärgningar av alger och mossor.

Sprickor fanns i murverket över och under fönstren på långhusets långväggar. Förhållandevis stora sprickor fanns över och under de två sydöstra fönstren i koret. K-Konsult noterade att det verkade som om en mindre sättning skett i grunden under långhusets sydöstra hörn varvid ytterväggen ovanför detta parti tippat utåt med sprickorna över fönstret som följd. En tvärspricka fanns också mellan sockeln och ovanförvarande murverk på detta ställe. I fönstersmygarna hade putsen skadats genom att vatten sugits upp från solbänkarna. Tornets östra sida hade frysskador vid långhustakets anslutning. På vissa ställen under fönstren på sakristians ytterväggar hade putsen ramlat ned. Fönster och dörrar angavs som nyligen ommålade.

Åtgärdsförslaget innebar att all lös puts skulle huggas ned. Sprickor skulle lagas genom att murytorna skulle isärkilas och sprickorna plomberas med kalkcementbruk. I sydöstra hörnet skulle liknande kilning och plombering utföras av tvärsprickan över sockeln innan övriga sprickor över fönstren kilades och lagades.

All kalkfärg skulle blästras bort varefter putsytorna skulle avfärgas med kalkfärg i 5 eller 6 strykningar med Gotlandskalk eller silikatfärg.

Enligt arkivmaterialet sprutades ny färg på. I fönstersmygarna utfördes socklar av kalksten med färg och ytbehandling som solbänkarna.

Under arbetets gång visade sig yttertakets av icke förzinkad järnplåt vara i så dåligt skick att det behövde läggas om. Nytt yttertak utfördes av förzinkad och svartmålad plåt i utförande lika det tidigare taket.

Församlingen fick i samband med arbeten tillstånd till att ersätta dopfunten från 1904 med en ny dopfunt, utförd av skulptören Erik Sand. Dopfunten skulle utföras i Ekebergsmarmor (ATA).

1978–79

Tornets koppertak lades om. Rötskadade takpaneler och övrigt skadat virke byttes ut. Arbetet utfördes efter ett förslag framtaget av Svenska Tak- & Fasadkonsulter AB, Stockholm (ATA).

1983?

Kyrkans storklocka göts om av Bergholtz Klockgjuteri AB, Sigtuna. Klockan göts ursprungligen 1761 av Gerhard Meyer d y, Stockholm (ATA).

1988–89?

Ett toaletterum inreddes i sakristian. Ett nytt skrud- och förvaringsskåp byggdes i sakristian. Befintligt skåp från 1950-talet revs och ersattes med en plankvägg från golv till tak, utförd av stående handhyvlat panel. Bakom plankdörrar inreddes toalett, skåp för liggande förvaring av skrudar, säkerhetsskåp och ytterligare ett förvaringsskåp. Förslaget upprättades av arkitekten Margit Webjörn Trosa (ATA).

1989

Samtalsrum, kapprum och toalett byggdes in under läktaren. En trappa anordnades mellan samtalsrummet och orgelläktaren. Arbetet utfördes av Enstaberga rörlednings AB efter förslag av arkitekten Margit Webjörn, Trosa. Arbetet innebar även schaktarbeten ned till församlingshemmet.

En arkeologisk förundersökning utfördes i samband med VA-schaktning på kyrkans norra sida. Riksantikvarieämbetets rapport redovisar resultaten från schakt längs norra muren samt väster och öster om sakristian. Schaktet vid sakristian var 0,6 m brett och 1,2 m djupt. Vid kyrkans norra mur var bredden 0,9 m och djupet 1,2 m. Schakten drogs på 0,3–0,8 meters avstånd från murarna.

Utmed den norra muren iakttogs dräneringsdiken. Vid sakristian var marken mer orörd (ATA, Norman 2008).

1989?

Altartavlan och den äldre predikstolen sanerades mot strimmig trägnagare med "Anticimex metylbromid". Arbetet utfördes av Anticimex, Nyköping (ATA).

1992–93

Kyrkan stängdes i april 1992 på grund av skador i väggar och tak. Kyrkan uppvisade sprickbildning i murverket, i huvudsak orsakade av horisontalkrafter från takstolarna. För att förhindra fortsatta deformationer utfördes ett antal åtgärder i enlighet med ett förslag framtaget av Svalsta Byggkonsult AB.

En utredning av sprickbildningen utfördes även av Bjerking's Ingenjörbyrå AB, Uppsala. Utredningen visade att den ut- och invändiga sprickbildningen var tecken på att väggarnas överdel påverkades av horisontalkrafter från takstolarna. Bjerking's utredning visade att Svalsta Byggkonsults förslag var riktigt, men att dragstagen tvärs över kyrkan borde placeras så centriskt som möjligt i murverket mellan fönsteröppningarna.

Exteriört lades ett dragband av plattstål, 80 x 10 mm, mellan takfot och fönstervalv, runt kyrkans östra fasad till mitten av södra respektive norra långhusfasaderna. Dragbandet upplades på krokar av fyrkantstål, 15 x 15 mm, som borrades in i väggen på ca 3 m avstånd. Dragbandet fästes på långsidorna med 2 stycken ingjutna bultar.

Genom kyrkorummet uppspändes 4 stycken dragstag. Stagens ankarplattor skulle läggas i liv med putsytan. Avjämning under ankarplattor skulle utföras med cementbruk. Till dragstag skulle användas varmvalsad rundstång, stålqualität 2172, diameter 28 mm.

Kyrkorummets putsade tunnvalv uppvisade sprickor och var starkt nedsmutsat. Vid besiktning visade sig valvets senaste putspåslag bestå av ett cementhaltigt bruk som var stumt och hade dålig vidhäftning. Det cementhaltiga putspåslaget och lagningar med cementbruk knackades ned. Valvet putsades med kalkbruk på underlag av galvaniserat nät på befintlig puts.

Kyrkans väggar och valv avfärgades med kalkfärg i en bruten vit kulör, motsvarande RAÄ:s kalkfärgslikare 12:1, valvet något vitare än väggarna. En schablonmålad bård utfördes under takfot, framtagen av antikvarien Agneta Thornberg Knutsson, vilket var ett försök att återskapa den bård som fanns på väggarna mellan 1897 och 1957. Pelare, dörrar, dörromfattningar samt listverk och snickerier målades med linoljefärg. Färgsättning utgick från befintliga kulörer. Kyrkan återinvigdes i april 1993 (ATA).

1995

Församlingen erhöll tillstånd att ersätta sakristians trägolv med ett golv av kalkstensplattor. Orsaken till ansökan var problem med mögelsvamp i trägolvet (ATA).

1996

Per Hörbergs altartavla Kristi förklaring rengjordes och konserverades av Peter Tångeberg, Lästringe (ATA).